

Міфи зруйновано: хай живуть стереотипи!

Народився 1944 року в Житомирі. Закінчив факультет журналістики Київського державного університету і планово-економічний факультет Київського інституту народного господарства. Кандидат філософських наук. У пресі працює з 1971 року: кореспондент, власкор, завідувач відділу, заступник головного редактора газети «Молодь України». Пізніше — головний редактор газети «Культура і життя», заступник міністра культури України, входив до складу Національної комісії у справах ЮНЕСКО. Був також головним редактором наукових журналів «Місцеве самоврядування» та «Людина і влада», начальником головного управління преси та інформації Київської міської держадміністрації. Нині — заступник директора Київського науково-дослідного інституту соціально-економічних проблем міста, головний редактор журналу «Столичний

регіон». Має державні нагороди, почесний знак Київської спілки журналістів України «За особливі заслуги».

Як же стає прикро, коли хтось знічев'я дорікне: ви, українці, мовляв, за своєю ментальністю — дещо інертні й консервативні люди... Ображене національне самолюбство, здається, аж закипає в душі. Навіщо напускати туману — ми ж анітрохи не гірші за інші етноси, котрі витворили слов'янський світ?! Понад те, можливо, саме ми, українці, з-поміж молодих демократичних спільнот найбільше заслуговуємо на розважливе й співчутливе ставлення до наших національних відмінностей, оскільки вижили і вибороли державну незалежність за надзвичайно складних історичних обставин! Більш як трьохсоттридцятилітня неволя хоч і залишила в українській душі болючі карби, проте її глибинний стрижень не зруйнувала. Тож маємо щиро пишатися, що належимо до великого й життєздатного роду!

І все ж таки... Звідки взялося (через тринадцять років української незалежності!) у київських наукових колах іронічне твердження, що ми — народ «золотої середини», тобто в нашому характері «намішано» всього й потрохи? Чому нам часто дорікають за надмірний індивідуалізм? Чим пояснити, що етнічних українців мало серед банкірів, успішних бізнесменів, зокрема тих, яких називають «ефективними власниками»? Чому ми, українці, врешті-решт, неохоче беремо участь у заходах політичних партій, всіляких громадських організацій?

Родичів багато. Якби ж стільки ділових партнерів...

Хай що там кажуть, але самотність нашого етносу зумовлена все-таки об'єктивними історичними процесами. Ще й дуже глибокими, суперечливими! Тож маємо розважливо сприймати їх еволюційно-психофізичний і соціально-культурний витвір. А саме: сучасний український народ — це багатомільйонна спільнота, а сформувалася внаслідок довголітнього змішування різноманітних рас; вона постала перед світом як своєрідний етнічний конгломерат — він набував органічних ознак, до речі, протягом кількох тисячоліть під різними впливами. Що й спричинило, врешті-решт, історичне виокремлення українства за ментальними відмінностями з-поміж інших слов'янських етносів.

Але їхню соціально-психологічну спорідненість час не зруйнував. Ось цікаве унаочнення, отримане редакцією газети «Україна молода», Інститутом психології імені Г. Костюка АПН України за підтримки Міжрегіональної академії управління персоналом під час недавнього соціологічного дослідження в усіх областях нашої країни. Його учасники відповідали на досить актуальне (з огляду на сучасні геополітичні орієнтації) питання: хто найближчий психологічний родич теперішніх українців? Отримані відповіді спонукають до глибоких роздумів, як на мене, не лише науковців, а й політиків. І ось чому. Першу позицію в своєрідному рейтингу психологічно найближчих народів опитані надали білорусам (69,7%); другу — посіли росіяни (46,2%), далі — поляки (42,6%), болгари (37,5%), словаки (33%), чехи (15,2%), серби (14,1%). Інші ж євроатлантичні партнери «набрали» значно менше відсотків: німці — 5,6; шведи — 4; австрійці — 3,8; американці й французи — по 2,9. Отож і міркуймо: чи не оця буденна законсервованість соціаль-

но-психологічних орієнтацій багатьох громадян породжує сьогодні певний спротив геополітичним ініціативам нашої нової влади, зокрема тим, що спрямовані на пришвидшений вступ України до НАТО та Європейського Союзу?..

А хіба не стала «головним боєм» для офіційного Києва інша обставина — надмірна етнічно-культурна диференціація Наддніпрянської України та Галичини? Звісно, стала. Ще й давно. Я мав змогу (оскільки працював певний час на Запоріжжі, строкову військову службу відбував у Львові, а в професійно-творчих справах об'їздив весь Донбас і Крим) часто пересвідчуватися: тамтешні жителі дуже відрізняються за ментальними ознаками, дотримуються різних традицій і звичаїв. Наддніпрянці, скажімо, належать до спільноти, котра тяжіє до східноєвропейської культури й свідомості (при цьому, звісно, буває чимало винятків). А більшість галичан, передусім тих, чиї діди і батьки зазнавали впливу Польської та Австро-Угорської держав, світоглядно рівняється на західноєвропейську культуру, значно швидше, ніж «східняки», засвоює нові демократичні цінності. Згадаймо, приміром, як галичани героїчно захищали національну свободу в роки Другої світової війни, яких неймовірних зусиль вони доклали для утвердження української державності!

Й що показово: до територіальних (передусім західноукраїнських!) етнічно-культурних відмінностей з глибокою пересторогою ставились у тодішній, ще радянській, Москві. Чому? Кремлівські геронтократи, як вогню, боялись національної самосвідомості поневолених народів, їхніх сподівань на відокремлення від СРСР. Отож повсюдно й жорстко на його території здійснювали державний курс на уніфікацію всіх політичних, соціально-економічних і духовних процесів. Ще й засоби віднайшли відповідні — ідеологічно-пропагандистські міфи, зросійщення різних сфер суспільного життя в національних республіках, винищення усього творчо-нестандартного, самобутнього... Тож чи варто дуже дивуватися, що багато етнічних українців (за винятком, звісно, бунтівних інтелектуалів-дисидентів!) збайдужіли до рідної культури й мови, національних традицій і звичаїв, а відтак вдалися, за словами нашого земляка, відомого народознавця Миколи Шлемкевича із США, до «втечі від життя, в душу і долю»? Деяких із них, зневірених, обдурених людей, ми й сьогодні можемо побачити, до речі, на вулицях Донецька або Луганська з плакатами, де ностальгійно-розгублено стверджується: «Наша родина — СССР!»

Нація народжується, наче Фенікс із попелу

Мені не подобається, що молоді київські політики занадто фамільярно «поводяться» з Біблією. Дехто з них за будь-якої нагоди прилюдно, не зважаючи на присутність літніх громадян, стверджує: щоби ринкові реформи в Україні дали, нарешті, омріяні результати, їй новий Президент має діяти, мовляв, як біблійний Мойсей — той водив своїх одноплемінників безмежною пустелею аж сорок років, поки не помер останній мандрівник, народжений в єгипетській неволі... Годі й говорити, як ніяково, навіть пригнічено почуваються при цьому городяни, котрі народилися років п'ятдесят-шістдесят тому, ще за радянської влади.

Немає сенсу й сперечатися: під час глибоких демократичних перетворень молодому поколінню справді випадає виняткова місія! Воно стає, так би мовити, потужним локомотивом, який пришвидшено витягує суспільний потяг із сірого, консервативного минулого й упевнено прямує до нової, звісно, привабливішої мети. Яскраве унаочнення — помаранчева революція! Її безпосередні творці (студенти, молоді підприємці, активісти громадських рухів) упродовж кількох місяців вщент зруйнували сумнозвісний міф: офіційна влада — це «генератор» усіх державно-політичних процесів, а звичайні громадяни — «маленькі гвинтики». Сотні тисяч людей, котрі вийшли на столичний майдан Незалежності захищати своє конституційне право на чесний вибір українського Президента, переконливо довели (та ще й перед усім світом!), що кучмівська корумпована влада аж ніяк не «сильна», як запевняв В. Медведчук; що її, всупереч сподіванням В. Януковича, можна все-таки «вичавити» з керівних позицій. Потрібно лише, виявляється, усім свідомим, ініціативним громадянам належно згуртуватись. А відтак — рішуче сказати: ми не «козли», «разом нас багато і нас не подолати»!

Та не забуваймо, що на революційному Майдані був ще й міцний «тил». На його цілодобові потреби працювало, до речі, дуже багато киян — передусім середнього й старшого віку (в цьому я пересвідчувався мало не щодня, позаяк маю службовий офіс на Хрещатику, біля вулиці Прорізної). Вони робили все можливе, щоб учасники помаранчевої революції не надто потерпали від морозів, застудних захворювань або фінансових негараздів (на її потреби було зібрано близько 20 мільйонів

гривень!). Отож мені часто спадало на думку: хіба справедливо, що таких людей вважають за народ «золотої середини», звинувачують у надмірному індивідуалізмі? Невже громадяни, котрі зазнавали багатолітньої, brutальної асиміляції в радянські часи (її вплив надзвичайно дошкуляє Києву, до речі, й сьогодні, набуваючи химерно-штучних виявів!), не скористаються зірковим історичним шансом і не відчують себе, як слушно закликає газета «Столиця», справжніми українцями, цілісною політичною нацією?..

Я глибоко переконаний: найбільше «реформаторська» команда Леоніда Кучми завинила перед нашим суспільством, представниками різних етносів передусім тим, що мало не з перших років свого панування пустила, по суті, на самоплив інтелектуально-інноваційне, соціокультурне творення. Гучні наміри забезпечити в Україні «рух на випередження», сформувати модерну політичну націю майже одразу «забуксували» у псевдоринкових метаморфозах. Їхнє ж спрямування, ліберально-монетаристський зміст тоді визначав, до речі, передусім агресивний кланово-бюрократичний капітал із кримінальними «домішками». До чого це призвело? Українська держава так сповна й не скористалася, вважаю, новими, досить обнадійливими історичними обставинами, за яких можна було б поступово «нейтралізувати» успадковані від минулого соціально-психологічні рудименти (патерналістські настрої, інертність і світоглядну «законсервованість» багатьох людей) та швидко розбудити в суспільстві молоду, справді реформаторську енергію мільйонів громадян. І натомість — здійснити вкрай необхідний інтелектуально-інноваційний «ривок», сповна використати багатогранний соціокультурний потенціал різних поколінь нашого народу.

Як запобігти «розмноженню» реформофобій

Мені можуть, звісно, заперечити: навіщо вибудовувати «замки на піску», коли щонайменше чотири-п'ять мільйонів ініціативних, кваліфікованих фахівців виїхали з нашої країни на заробітки до Західної Європи та Росії?! Та й саму Українську державу за сумнозвісної «братньої допомоги» московських політтехнологів вже розмежовано на мало не самостійні регіональні «князівства». Дійшло до того, мовляв, що Президент Ук-

раїни Віктор Ющенко змушений довго вагатися, перш ніж вирушити на Донбас чи до Криму!..

Що ж, опоненти поцілили, як то кажуть, у самісіньке око. Проте їхні контраргументи навряд чи спроможні «засліпити» того, хто насправді хоче «бачити», щиро сподівається на краще. Молода та амбітна команда нового Президента вже помітила «світло в кінці тунелю» і запропонувала свої рецепти суспільного оздоровлення. Ще й, на мій погляд, достатньо вмотивовані, обнадійливі! Їх прихильно сприйняли, до речі, навіть на Всесвітньому економічному форумі у Давосі, де в січні цього року виступив Віктор Ющенко. Чим це пояснити? Чільні представники світової спільноти пересвідчилися: нова українська влада, по-перше, остаточно списує до історичного архіву авторитарно-комуністичну спадщину (з усіма її псевдонауковими доктринами й політичними міфами!), а також, по-друге, починає застосовувати значно сучаснішу, демократичнішу стратегію національного державотворення (йдеться, нагадаю, про так звані п'ять кроків — детінізацію вітчизняної економіки, відновлення основ макроекономічної стабільності, боротьбу з корупцією, утвердження справедливого правосуддя, якомога ширше залучення інвестицій). Натомість в євроатлантичному світі ще глибше зрозуміли: революційно-помаранчева команда Віктора Ющенко й справді здатна, як він запевняв у Давосі, перетворити українську економіку на соціальну (!) ринкову систему, забезпечити її сталий розвиток. І відтак — створити у державі умови, за яких «маленькі» українці стануть справжніми господарями власної долі.

А що в самій Україні? Як її громадяни сприймають рішучі наміри нового Президента? Чи збігаються вони з революційними закликами, що лунали на столичному помаранчевому Майдані?

Я вважаю: найдоцільніше тут надати слово київським соціологам. Адже саме вони найкраще вимірюють нині соціально-психологічну «температуру» нашого суспільства. Так от, за останніми, лютневими, даними Фонду «Демократичні ініціативи» і Київського міжнародного інституту соціології, політична довіра до Віктора Ющенко навіть зростає! Багатьом людям до вподоби його наміри приборкати корупцію, «поставити на місце» знахабнілі фінансово-олігархічні клани (одноставно підтримується, скажімо, судове рішення щодо реприватизації «Криворіжсталі»). Й головне — населення щиро сподівається на від-

чутне поліпшення свого добробуту! А саме: підвищення пенсій, матеріальної допомоги очікує кожен четвертий з опитаних, створення нових робочих місць — 24%, зростання заробітної плати — 21,5%... Причому впевненість у тому, що новий Президент упорається з отакими завданнями, висловили 23% українських громадян; ще 44% сподіваються на його вагомій здобутки.

Якщо Віктор Ющенко справдить оці надії, помаранчева революція здобуде мільйони нових прихильників! А в суспільстві виникне, на мою думку, зовсім інша соціально-психологічна атмосфера, ніж та, що панувала за часів Леоніда Кучми. Про що йдеться? Рішуче очищення владних інституцій від корумпованих чиновників, яке триває нині у регіонах нашої країни, зміцнення законності та порядку неодмінно допоможе розкріпачити ділову ініціативу мільйонів звичайних українців. Вони перестануть остерігатися й великого бізнесу (зокрема у вже згаданій фінансово-банківській сфері), оскільки він буде прозорим, цілком законним. А чесна праця стане, як у всіх розвинених демократичних країнах світу, головним мірилом, що визначатиме суспільний статус і добробут наших громадян. Натомість виникнуть нові, потужніші імпульси для вдосконалення (!) започаткованих ринкових реформ. Нова влада здійснюватиме їх надалі у такий спосіб, хочеться сподіватись, аби вони ніколи більше не породжували в нашому суспільстві сумнозвісних реформофобій!

Дуже багато залежить і від того, як молода президентська команда втілюватиме радикальні «помаранчеві» ідеї у буденне регіональне життя. Не забуваймо: те, що схвально сприймають у столиці, не завжди вітають в областях. І — передовсім у тих, де більшість виборців не підтримала Віктора Ющенка... Тому щонайменше недоречними (якщо не провокаційними?!) виглядають гучні заяви деяких високопосадовців про «тотальну ротацію» регіональних управлінських кадрів, приборкання непоступливих міських голів. Борони Боже, щоб мирну помаранчеву революцію у нас необачно перетворили на якусь «хунвейбінівську зачистку»! Та ще й незадовго до чергових парламентських виборів, де щойно утвореній партії «Народний союз «Наша Україна» доведеться підтверджувати, по суті, своє право на політичне лідерство. А також — демонструвати, що саме вона спроможна «нейтралізувати» псевдореволюційні агітаційні стереотипи й згуртувати мільйони звичайних українців у сучасну цілісну націю.

Обережно: регіональний патріотизм!

Ще 2002 року, напередодні парламентських виборів, Віктор Ющенко у своїх «Тезах про майбутнє» з гіркотою зазначив: упродовж століть чужі еліти нав'язували Україні, її регіонам різні принципи і засади організації життя. Тож свою незалежність ми зустріли «роздертими на подеколи ворогуючі сегменти»... Що й спричинило певні обставини, за яких місцеві хитромудрі «прапорonosці» отримують змогу адміністративними методами «диригувати» волевиявленням ізольованих груп громадян, підступно використовуючи мовні та етнічні тертя для отримання політичного капіталу.

Хіба можна забути, що коїлося, скажімо, в листопаді минулого року на Донбасі?! Ні, звичайно. Нова президентська команда має, вважаю, якомога ґрунтовніше — за допомогою авторитетних політологів, соціологів, психологів і культурологів — з'ясувати: чому тамтешнім «губернаторам» і «градоначальникам» за якихось вісім-десять років вдалося, по суті, повністю ізолювати місцеве населення від інформаційно-політичних впливів офіційного Києва? За допомогою яких і чиїх засобів (надто фінансових та організаційно-політтехнологічних!) у свідомість мільйонів звичайних людей було глибоко вкорінено загрозливі сепаратистські стереотипи, абсурдно-химерне твердження, що на Донеччині (серед її жителів сьогодні, до речі, налічується 56,9% етнічних українців) сформувалася, мовляв, якась «нова історична спільність», зорієнтована виключно на Росію? Чому вітчизняне правосуддя, врешті-решт, досі не поставило крапки над «і» у започаткованих справах щодо головних ініціаторів Сіверськодонецького «з'їзду депутатів усіх рівнів»?..

Я не поділяю міркувань тих політиків і журналістів, які пропонують «внормувати ситуацію», так би мовити, з кавалерійського наскоку. В усьому має панувати здоровий глузд! Наша нова влада мусить зважати, що регіональні відмінності певної людської спільноти зумовлено об'єктивними чинниками, а місцевий, територіальний, патріотизм, соціокультурна унікальність її представників збагачують український духовний світ. Тобто системна етнопсихологічна й культурна багатоманітність стає запорукою динамічного розвитку сучасного суспільства. Що й засвідчує, до речі, практика розвинутих країн Європейської спільноти.

І все ж у моїй душі виникає певний спротив, коли чую (навіть з парламентської трибуни) войовниче процитовані слова вже майже забутого робітничого поета Павла Безпощадного: «Донбас ніхто не ставив на коліна — і нікому поставити не дано!» Навіщо викликати з минулого доволі неоднозначні символи? Навіщо знову «розмножувати» сумнівні міфи, як це нещодавно намагався зробити на сторінках «Дня» один із найпомітніших «регіоналів» Валерій Коновалюк, стверджуючи, що Донбас «завжди буде не лише економічним, а й політичним центром країни?» Невже історія й справді вчить, що вона нічому не вчить?

Розсудливі політики й науковці вважають: українському народові конче необхідна нова, значно досконаліша державотворча доктрина. Намагання «реформаторської» команди Леоніда Кучми «перетворити Україну на осередок демократії на теренах СНД» (цитата з його останнього послання до нашого парламенту), не змінюючи, по суті, соціально-психологічної, ментальної природи мільйонів її громадян, зазнали повного фіаско. Що й засвідчила недавня помаранчева революція — її вістря було спрямовано насамперед проти збанкрутілого кучмівського режиму!

Нова українська влада може, вважаю, консолідувати суспільство на основі спільного, узгодженого бачення подальшого державотворення, відкритого діалогу між різними верствами і соціальними групами населення. «Помаранчеві» демократичні реалії дають змогу примирити й «ворогуючі сегменти» вітчизняного соціуму, про які Віктор Ющенко писав у своїх «Тезах про майбутнє». Потрібна лише міцна політична воля, взаємодія всіх гілок державної влади, а також численних партій, котрі, якщо вірити їхнім публічним заявам, давно готові повести народні «маси» до відкритого європейського суспільства, подолання «цивілізаційного розколу» між південно-східними і західними регіонами України. Й це при тому, що переважна більшість її громадян досить скептично оцінює можливості політичних партій (45,3% опитаних вважають: багатопартійна система нашій країні поки що не потрібна; понад те, упродовж 1994—2003 років 83% українців взагалі не належали до жодної з громадських, політичних організацій чи рухів). Як тут не згадати народну приказку: вір своїм очам, а не чужим речам!

Отож найголовніші системотворчі функції доведеться, схоже, здійснювати органам виконавчої влади і місцевого самоврядування. Врешті-решт, саме так і має бути. Європейська демократична практика засвідчує: під час глибоких (до того ж ризикованих!) соціально-економічних перетворень дуже важливу роль відіграє чесна, професійна й патріотична влада, сформована на виборно-конкурентних засадах. Причому вона, як радить Президентіві Віктору Ющенку Комісія «Блакитної стрічки», утворена за сприяння ООН, має вже не «правити», а надавати якісні послуги нашим громадянам. А ще — створювати належні умови, за яких вони мали б змогу (на території будь-якого регіону України!) сповна задовольняти свої інтелектуально-духовні, етнонаціональні й мовно-культурні потреби.

Ми маємо, нарешті, чесно визнати: у цій царині труднощів — хоч греблю гати!.. Тому нова влада має якомога швидше перейти від «помаранчевих» закликів до діла. Нашому суспільству вкрай необхідна сучасна, виважена внутрішньополітична доктрина, складена на засадах усвідомленої «києвоцентричності»! Для її практичного застосування, можливо, слід утворити загальнонаціональний координаційний орган — цивільне Міністерство внутрішніх справ (на кшталт державних установ, що функціонують у Західній і Центральній Європі). Принаймні до такого висновку часто доходили учасники Х Всеукраїнських муніципальних слухань, які нещодавно відбулися в Судаку... Тож не прогавмо, як то кажуть, слушний момент. Діймо ініціативно й наполегливо — так, щоби ніхто більше не дорікав нам, українцям, за «певну» інертність і консерватизм. Бо ми на це не заслуговуємо.

